

Bożena Kumor-Gomułka¹
Archiwum Państwowe we Wrocławiu
ORCID: 0000-0001-9216-7796

*Królewski Pruski Instytut Fotogrametryczny w Berlinie
(„Königlich Preussische Messbildanstalt Berlin”)
i ślady jego działalności w Zbiorze Ikonograficznym
Archiwum Państwowego we Wrocławiu*

Przechowywany w Archiwum Państwowym we Wrocławiu zespół archiwalny o nazwie „Zbiór Ikonograficzny (do 1945 r.)” nie stanowi, tak pod względem pochodzenia jak i techniki wykonania gromadzonych w nim materiałów, jednolitego tworu². Odnajdziemy w nim zarówno fotografie oryginalne, karty pocztowe, ryciny, jak i zbiory reprodukowane. Utworzony w archiwum wrocławskim po 1945 r. jako swoisty proveniencyjny konglomerat – na bazie fragmentów pozostałości przedwojennych ikonograficznych kolekcji instytucjonalnych oraz nielicznych zbiorów prywatnych – zorientowany jest zasadniczo na gromadzenie ikonografii dawnej architektury sakralnej i świeckiej regionu śląskiego³.

Od zarania dziejów fotografii, architektura uznawana była ze względu na swą statyczność, dostępność i walory artystyczne, za jeden z bardziej interesujących tematów. Chęć maksymalnie wiarygodnego utrwalenia otaczającej człowieka scenerii była jedną z głównych sił sprawczych w dążeniach do doskonalenia metod stosowanych

¹ Bożena Kumor-Gomułka dr – starszy kustosz w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Zainteresowania naukowe koncentruje na zagadnieniach związanych z kulturą książki, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów XIX- i XX-wiecznych księgozbiorów wrocławskich i śląskich.

² Zespół posiada charakter otwarty i obejmuje do chwili obecnej, w liczbie 1544 jednostek archiwalnych, materiały ikonograficzne wytworzone do końca II wojny światowej.

³ Wiadomo, że w przedwojennym Staatsarchiv Breslau funkcjonował zorganizowany zbiór fotografii (Sammlung von Photographien), gromadzący oprócz fotografii dokumentów, pieczęci, autografów sławnych postaci, wykonywanych (w oryginale) najpewniej na zamówienie użytkowników zasobu archiwalnego, także zdjęcia obiektów architektonicznych. Zważywszy na fakt, że zorganizowano w ówczesnym Archiwum własne atelier fotograficzne przyjąć można hipotetycznie, iż mogły to być fotografie produkowane w teże pracowni. Jakiegokolwiek pozostałości po przedwojennym zbiorze fotografii nie zachowały się w obecnych zbiorach archiwalnych.

w fotograficznej profesji. Najistotniejsza i warunkująca poniekąd rozwój fotografii okazała się jednak z czasem świadomość, że może ona być czymś więcej niż jedynie rzemiosłem umożliwiającym reprodukcję widocznej ludzkim okiem rzeczywistości⁴.

Działalność założonego w Berlinie w 1885 r. Królewskiego Pruskiego Instytutu Fotogrametrycznego (*Königlich Preussische Messbildanstalt Berlin*) stanowi szczególny przykład wykorzystania fotografii w służbie architektury⁵. Odnalezione w „Zbiorze Ikonograficznym” Archiwum wrocławskiego 67 fotografii (odbitek pozytywowych) wykazujących cechy fotogramu, wytworzonych w ostatniej dekadzie XIX w. w ramach funkcjonowania placówki berlińskiej to dziś znikomy, aczkolwiek – z uwagi na rangę i profil działalności Instytutu oraz charakter zdjęć – bardzo istotny fragment zawartości omawianego zespołu. Zbiór fotografii *Messbildanstalt* zaliczono do największych tego typu kolekcji przełomu XIX i XX wieku.

Wyróżnikiem fotogramu, a zarazem jego indywidualną i zasadniczą cechą było zastosowanie w procesie fotografowania odpowiedniej techniki (fotogrametria), pozwalającej na precyzyjne odtworzenie kształtów, rozmiarów i położenia fotografowanych obiektów w terenie bądź przestrzeni⁶. Obrana metoda wykonywania zdjęć – w określonej odległości od obiektu – pozwalała na wyeliminowanie konieczności bezpośredniego kontaktu z przedmiotem zainteresowania. Obserwacji fotogrametrycznych nie dokonywano zatem wprost na mierzonym obiekcie, ale – w sposób pośredni – zdalnie, na podstawie odpowiednio sporządzonych jego zdjęć pomiarowych, czyli fotogramów, stanowiących właściwy materiał źródłowy. W wykorzystywanej w ten sposób na polu architektury technice fotogrametrycznej, szczególnie użytecznej w przypadku obiektów trudnodostępnych, odnaleziono metodę

⁴ N. Rosenblum, *Historia fotografii światowej*, Bielsko-Biała 2005, s. 245.

⁵ Dokładna data rozpoczęcia działalności Instytutu to 1 kwietnia 1885 r. Pierwsze inicjatywy w kierunku fotograficznego utrwalania wyglądu architektury w sposób celowy i zorganizowany utożsamiać zaś można z utworzeniem w Paryżu w 1851 r. tzw. *Mission Heliographique*, to jest grupy fotografów mających za zadanie wykonanie dokumentacji fotograficznej architektonicznych zabytków Francji. Grupę powołano z ramienia Komisji do Spraw Zabytków (*Commission des Monuments historiques*), działającej od 1837 r. przy francuskim Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (R. Sachsse, *Photographie als Medium der Architekturinterpretation. Studien zur Geschichte der deutschen Architekturphotographie im 20. Jahrhundert*, München – New York – London – Paris 1984, s. 76–77).

⁶ Poza architekturą, fotogrametria znajduje zastosowanie także m.in. w geologii, archeologii, meteorologii i leśnictwie.

pozwalającą najlepiej sprostać wysokim wymaganiom konserwatorów zabytków.

Początki fotogrametrii architektonicznej, wykazującej zastosowanie w inwentaryzacji i ochronie zabytków, przypadają na lata 50. XIX w. Za jej twórcę uznaje się niemieckiego inżyniera budowlanego i architekta, urodzonego w Tholey nieopodal Trewiru Albrechta Meydenbauera (1834–1921), którego zdjęcia katedry w Wetzlar, wykonane w 1858 r. po raz pierwszy techniką fotogrametryczną, posłużyły do prac renowacyjnych obiektu⁷. Skutkiem wieloletnich starań Meydenbauera, ówczesnego powiatowego inspektora budowlanego w Marburgu, w 1885 r. zinstytucjonalizowano nową dziedzinę, powołując w Berlinie Królewski Pruski Instytut Fotogrametryczny z ideą utworzenia fotograficznego archiwum zabytków dla obszaru Prus (*Deutsches Denkmälerarchiv*)⁸. Instytut, zorganizowany pod egidą Ministerstwa Wyznań, Oświaty i Medycyny (*Ministerium der Geistlichen, Unterrichts- und Medicinal-Angelegenheiten*)⁹ i kierowany do 1909 r. przez Meydenbauera, powołanego na stanowisko radcy budowlanego przy Ministerstwie, stanowił pierwszą w świecie placówkę zajmującą się fotogrametrią jako profesją, sankcjonując tym samym nową technikę jako proces dokumentacyjny w ochronie zabytków. Stosownie do założeń pomysłodawcy, zawartość archiwum fotogrametrycznego uwzględniać miała dokumentację zdjęciową obiektów dziedzictwa kulturowego o wysokiej klasie artystycznej, możliwych tym samym do odtworzenia w przypadku ich zniszczenia. Zgodnie z przyjętymi wytycznymi zakres podejmowanych prac obejmował kolejno: sporządzenie wstępnej, fotograficznej dokumentacji zabytków, utrwalenie ich przestrzennych wymiarów za pomocą fotogrametrii, wreszcie przygotowanie dokumentacji przydatnej dla konserwacji i renowacji zabytku. Jak uzasadniał sam Meydenbauer: [...]

⁷ Inwentaryzacja zabytkowej katedry w Wetzlar była pierwszym poważnym przedsięwzięciem Meydenbauera. W trakcie prowadzenia prac pomiarowych uległ on nieszczęśliwemu wypadkowi, doznając upadku z wieży katedralnej. To przykre doświadczenie zapoczątkowało ideę zastąpienia pomiarów bezpośrednich, prowadzonych wcześniej na obiektach, pomiarami pośrednimi z wykorzystaniem odpowiednio wykonanych fotografii budowli (*Wer ist's? Unsere Zeitgenossen. Zeitgenossenlexicon*, zsmgest. und hrsg. von Hermann A.L. Degener, 3. Ausg., Leipzig 1908, s. 904).

⁸ Siedziba Instytutu (od 1921 r. *Staatliche Bildstelle Berlin*) mieściła się do 1933 r. w zaprojektowanym przez architekta Karla Friedricha Schinkla gmachu berlińskiej Bauakademie (tzw. Schinkelsche Bauakademie), następnie zaś w budynku dawnego Marstalla przy Breitestrasse (obiekt zniszczony w 1943 r.).

⁹ Powszechnie znane jako *Kultusministerium* (Ministerstwo Wyznań). Kompetencje w zakresie ochrony zabytków przekazano w gestię tegoż Ministerstwa w roku 1835.

*Wyczerpujące opisanie w Archiwum Zabytków wszystkich skarbów o randze narodowych dzieł sztuki budowlanej jest nie tylko konieczne, ale jest też świętą powinnością terażniejszości wobec – w zamkniętej już przeszłości powstałych – dzieł sztuki, do czego przymusza wręcz oczywista nietrwałość zabytków architektonicznych [...]*¹⁰.

Pełną realizację założeń fotogrametrii na polu architektury gwarantowało wykorzystanie w procesie fotografowania specjalnych wielkoformatowych aparatów wyposażonych w obiektywy pozbawione aberracji, wykluczające deformację uzyskanego obrazu¹¹. Ustalony ostatecznie przez Meydenbauera jeszcze w roku 1880 – jako standardowy – format negatywu o wymiarach 40 x 40 cm, najbardziej właściwy w świetle wymogów metrologicznych, zapewniał rozpoznawalność najdrobniejszych detali kopii kontaktowych, wysoką jakość obrazu i przenikliwą wręcz ostrość. Powstały w ten sposób, pomocny w dalszych pracach inwentaryzacyjnych i konserwatorskich odpowiednio zinterpretowany materiał źródłowy w postaci fotogramów jako obrazów pomiarowych, uwzględniający zarówno elewacje, bryły, jak i wnętrza i elementy architektoniczne budowli, charakteryzował się wiernością odtworzenia i obiektywizmem¹². Wymierny efekt dwóch pierwszych dekad działalności Instytutu Fotogrametrycznego stanowiło ponad 10 000 zdjęć pomiarowych, wykonanych dla bez mała 840 budowli zlokalizowanych w 185 miastach¹³.

Znaczący krok naprzód w kierunku propagowania znajomości zabytków na obszarze Prus poczyniły już w I połowie XIX w. zarządy poszczególnych prowincji, które do zaangażowania się w kwestię ich ochrony obligowały zapisy konstytucyjne. Propagowaniu aktywności Instytutu Fotogrametrycznego w myśl założeń Meydenbauera sprzyjało zaś, w sposób szczególny, utworzenie w 1891 r. właściwych dla obszaru Prus urzędów Konserwatorów Zabytków na szczeblu prowincji jako organów wykonawczych prowincjalnych komisji do spraw badania i ochrony zabytków sztuki (*Provinzial-Kommission zur Erforschung*

¹⁰ A. Meydenbauer, *Ein deutsches Denkmälerarchiv. Ein Abschlusswort zum zwanzigjährigen Bestehen der Königlichen Messbild-Anstalt in Berlin*, Berlin 1905, s. 3.

¹¹ *De facto* było to połączenie aparatu wyposażonego w obiektyw szerokokątny z przyrządem pomiarowym. Rzeczywistego pomiaru danych obiektu, z wykorzystaniem fotogramów, dokonywano następnie na podstawie obliczeń, zgodnie z zasadami geometrii opisowej.

¹² Albrecht Meydenbauer. *Baukunst in historischen Fotografien*, hrsg. von R. Meyer, Leipzig 1985, s. 30. Meydenbauer był także autorem terminu „fotogrametria”.

¹³ A. Meydenbauer, *Ein deutsches Denkmälerarchiv...*, s. 12.

und zum Schutze der Denkmäler der Provinz)¹⁴. Stanowisko regionalnego konserwatora dla obszaru Śląska pruskiego objął architekt Hans Lutsch, wykorzystując z powodzeniem doświadczenia zdobyte wcześniej w inwentaryzowaniu zabytków na obszarze Pomorza Zachodniego¹⁵. Do zakresu powinności Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej (*Provinzial-Konservator der Kunstdenkmäler Schlesiens*) należało odąd: utrzymywanie stałego nadzoru nad zachowanymi zabytkami i dziełami sztuki, kwestie ich ochrony, konserwacji i odbudowy, jak również prowadzenie ich inwentaryzacji na podległym sobie terenie. W odpowiednio sformułowanych założeniach działalności podkreślano konieczność współpracy z placówkami ukierunkowanymi na realizację celów pokrewnych – ratowanie obiektów zabytkowych od trwałej zagłady oraz zapobieganie procesom ich sukcesywnego niszczenia.

Ku poszukiwaniu nowych kontaktów mobilizowały napotykanne nierzadko, w szczególności w pierwszych latach funkcjonowania urzędu – wobec niedostatecznej społecznej świadomości wagi problemu – trudności w samodzielnej realizacji szczytnej misji. Płaszczyzną współpracy z Instytutem Fotogrametrycznym odnaleziono wkrótce na obszarze – mocno akcentowanej jako czynnik jej powodzenia – popularyzacji kwestii ochrony zabytków, realizowanej poprzez „kolportaż” fotogramów. Najogólniej ujętą ideą przyświecającą rozpowszechnianiu fotografii wykonanych przez Instytut Fotogrametryczny było rozbudzanie w szerokich kręgach społeczeństwa zrozumienia i szacunku dla skarbów przeszłości¹⁶. Znaczącego wsparcia ze strony Konserwatora

¹⁴ Tamże, s. 8. Urzędy Konserwatorów Zabytków na szczeblu prowincji powołano do życia zarządzeniem z dn. 19 lipca 1891 r. Funkcjonujący zaś wcześniej urząd Konserwatora Zabytków dla całej monarchii pruskiej utworzono na mocy zarządzenia Fryderyka Wilhelma IV z dn. 1 lipca 1843 r. Właściwa dla prowincji śląskiej Komisja do Spraw Konserwacji i Badania Zabytków Sztuki Śląska (*Provinzial-Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*) ukonstytuowała się 9 września 1891 r.

¹⁵ Hans Lutsch (ur. 1854 w Dolicach koło Nowogardu, zm. 1922 w Bad Neuheim pod Berlinem) pierwsze zatrudnienie podjął w administracji budowlanej w Kamieniu Pomorskim. W latach 1880–1884 na zlecenie Pomorskiego Towarzystwa Historyczno-Archeologicznego w Szczecinie (*Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde*), którego był członkiem, opracowywał pierwszą inwentaryzację zabytków regionu, głównie obszaru rejencji szczecińskiej i koszalińskiej. Od maja 1884 powołany do służby w rządowej administracji budowlanej we Wrocławiu. Autor opracowania pierwszej urzędowej inwentaryzacji zabytków prowincji śląskiej (G. Grajewski, *Hans Lutsch*, [w:] *Polski słownik biograficzny konserwatorów zabytków*, t. 4, Warszawa 2011, s. 79–81).

¹⁶ Kolejne rynki zbytu zapewniał sobie Instytut Fotogrametryczny m.in. poprzez sprzedaż odbitek pozytywowych.

Zabytków Prowincji Śląskiej doświadczył Instytut już w pierwszych latach działalności urzędu. Wydatną pomoc, w związku z prowadzonymi przez siebie od 1893 r. pracami pomiarowymi na 120 fotogrametrycznych wizerunkach wrocławskich zabytków architektury, uzyskał zarówno w zakresie wykonania fotogramów, właściwego ich wyboru jako obrazów pomiarowych, jak i – finalnie – pośrednictwa w sprzedaży odbitek pozytywowych zdjęć¹⁷. Nie bez znaczenia pozostawało przy tym, wykazywane przez Lutscha, zainteresowanie rozwojem techniki pomiarów fotogrametrycznych prowadzonych przez Instytut berliński. Wytworzone w ramach działalności *Messbildanstalt*, sporządzone w formie odbitek na papierze żelatynowo-srebrnym fotografie zabytków w ujęciach fotogrametrycznych trafiały, na mocy inicjatywy rekomendowanej przez Ministerstwo Wyznań, do urzędów parafialnych, zarządów powiatów oraz magistratów miejskich. Niekwestionowanie zasilają również zasoby – stworzonego przez Lutscha drogą gromadzenia dokumentacji pomiarowej i fotograficznej zabytków w celu zorganizowania podstaw warsztatu informacyjnego – rozrastającego się sukcesywnie Archiwum Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej¹⁸, którego pośrednictwu, za sprawą przekazanego po II wojnie światowej do Archiwum Państwowego we Wrocławiu niewielkiego fragmentu fototeiki konserwatorskiej, zawdzięczamy dziś ich obecność w „Zbiorze Ikonograficznym”¹⁹.

¹⁷ *Nachrichten über die Provinzial-Commission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler der Provinz Schlesien und über die Tätigkeit des Provinzial-Conservators in den Jahren 1891 bis 31. März 1896*, s. 15–16.

¹⁸ Wykonywane przez Instytut Fotogrametryczny odbitki przekazywane były do właściwych terytorialnie Konserwatorów Zabytków, funkcjonujących we wszystkich prowincjach pruskich (R. Sachsse, *Photographie als Medium...*, s. 139).

¹⁹ Owa część dawnych zbiorów fotograficznych Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej, rozproszonych w efekcie działań wojennych, stanowi obecnie jeden z bardziej wartościowych i najliczniej reprezentowanych fragmentów „Zbioru Ikonograficznego”. Wobec faktu rozbicia zbiorów fototeiki na skutek realizacji planów ewakuacyjnych jesienią 1944 r. część tę, gromadzącą zdjęcia większego formatu (powyżej A4) pozostawiono wówczas w siedzibie Konserwatora w Domu Krajowym Prowincji Śląskiej (*Landeshaus*) przy Gartenstrasse (dziś ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego). Fotografie, wraz z aktami bieżącymi urzędu, przetransportowano następnie do tymczasowego miejsca ich schronienia w siedzibie Muzeum Sztuk Pięknych przy Museumplatz (dziś Pl. Muzealny). Po II wojnie światowej materiały te, okrojone na skutek kolejnych ich podziałów, trafiły – w różnym czasie – do Archiwum Państwowego we Wrocławiu. Na temat szczegółowych losów całości zasobu aktowo-ikonograficznego Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej zob.: G. Grajewski, *Między sztuką, nauką a polityką. Ochrona zabytków na Dolnym Śląsku w czasach III Rzeszy*, Wrocław 2014, s. 11–14, Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa [dostęp: 5.05.2021 r.], <https://www.dbc.wroc.pl/publication/33365>.

Do znaczącego pomnożenia zasobów ikonograficznych Archiwum Konserwatora (tzw. *Bildarchiv*) przyczyniły się zaś walnie odpowiednio formułowane treści ministerialnych okólników. Wprowadzenie, wzorem Prowincji Reńskiej, określonych procedur postępowania względem przeznaczonych do rozbiórki lub renowacji budowli podlegających kompetencjom Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej, nakazywało uprzednie fotografowanie obiektów i przekazywanie ich zdjęć, jak również duplikatów fotografii i rysunków projektowych budowli zabytkowych, do Archiwum urzędu²⁰. Rozporządzenia pruskiego Ministerstwa Wyznań oraz Ministerstwa Robót Publicznych (*Ministerium der öffentlichen Arbeiten*) z dnia 6 maja 1904 r. regulowały w zasadniczy sposób kompetencje instancji partycypujących w kwestii ochrony zabytków. Ustanowienie zaś w rocznym budżecie Komisji do Spraw Konserwacji i Badania Zabytków Sztuki Śląska (*Provinzial-Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*) odpowiedniej kwoty na bieżące pomnażanie zasobu i utrzymanie Archiwum, pozwalało na gromadzenie ikonografii zabytków w sposób planowy²¹. Do początku XX wieku w zbiorach Archiwum Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej znalazły się również wykonane w ramach działalności Instytutu Fotogrametrycznego w Berlinie, stanowiące przedmiot niniejszego opracowania, wizerunki architektoniczne elewacji, brył i wnętrza sakralnych oraz świeckich obiektów zlokalizowanych na obszarach dolnośląskich miast – Wrocławia, Brzegu, Legnicy, Ziębic i Zgorzelca²².

²⁰ Warunek dostarczenia do Archiwum Konserwatora Zabytków wszystkich fotografii i szkiców budowli po wykonaniu ich renowacji planowano ustanowić w Prowincji Reńskiej dla tych obiektów, dla których Prowincja zaoferowałaby zapomogę finansową dla ich odrestaurowania. Powyższą procedurę postępowania zalecano także dla Śląska (*Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien über die Tätigkeit vom 1. Januar 1900 bis 31. Dezember 1902 erstattet an die Provinzial-Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler Schlesiens*, s. 8; *Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien über die Tätigkeit vom 1. Januar 1903 bis 31. Dezember 1904...*, s. 9–10).

²¹ Do 1930 r. Archiwum Konserwatora zgromadziło ogółem ponad 10 000 fotografii (*Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien über die Tätigkeit vom 1. Januar 1930 bis 31. Dezember 1931...*, s. 15).

²² Mowa tu jedynie o odbitkach pozytywowym, jakie znalazły się w niewielkiej części fototece konserwatorskiej przekazanej po 1945 r. do Archiwum Państwowego. Jak podsumowywał G. Grajewski, w ramach działalności *Messbildanstalt Berlin* (od 1921 r. jako *Staatliche Bildstelle Berlin*) sporządzono fotografie najcenniejszych zabytków z ogółem kilkudziesięciu miejscowości Dolnego Śląska (tenże, *Między sztuką, nauką...*, s. 14).

Przechowywane w „Zbiorze Ikonograficznym” Archiwum wrocławskiego 67 odbitek stykowych obrazuje ogółem 13 obiektów w wymienionych miastach, reprezentując wytwory „złotego” okresu działalności *Messbildanstalt* pod kierownictwem A. Meydenbauera²³. Polityczne zmiany i ekonomiczne trudności cechujące państwo niemieckie po I wojnie światowej odmieniły status Instytutu. Po 1920 r. prace fotogrametryczne zredukowano do minimum. Archiwum zabytków (*Denkmälerarchiv*) przejęte zostało w rok później przez *Staatliche Bildstelle Berlin*, pod którego nazwą kontynuowano działalność *Messbildanstalt*. Wprowadzonym reorganizacjom towarzyszyło przekierowanie w zakresie priorytetów działalności. Przy obraniu jako pierwszoplanowe celów zarobkowych, obrazy pomiarowe wykonywano teraz jedynie w przypadkach wyjątkowych, dokumentując odtąd fotograficznie – dla potrzeb badawczych, w szczególności zaś publikacyjnych – dzieła sztuki z zakresu architektury, malarstwa, plastyki i rzemiosła artystycznego. Uniwersalizm celów działalności i podjęcie współpracy z *Deutscher Kunstverlag* skutkowało wykorzystywaniem w coraz liczniej wydawanych albumach fotograficznych i przewodnikach również historycznych zdjęć fotogrametrycznych²⁴.

W roku 1943 prace *Staatliche Bildstelle Berlin* zostały przerwane. Skonfiskowane w 1945 r. przez wojska sowieckie negatywy przetransportowano do Moskwy, skąd większość powróciła w 1958 r. do Berlina Wschodniego. W rok później przeniesiono zbiory do nowo powstałego *Kunstgeschichtliche Bildstelle* przy Instytucie Historii Sztuki (*Institut für Kunstgeschichte*) Uniwersytetu Humboldta. Kolekcję, pod nazwą „*Messbildstelle*”, przejął w 1968 r. wschodnioniemiecki Instytut Konserwacji Zabytków (*Institut für Denkmalpflege*), skąd w 1991 r. zbiory trafiły ostatecznie do nowo organizowanego Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków Brandenburgii (*Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege*). Znajdują się tu dziś także, wykonywane począwszy od pierwszych dekad działalności Instytutu Fotogrametrycznego, zdjęcia najcenniejszych zabytków zlokalizowanych na obszarach kilkudziesięciu miejscowości dolnośląskich.

²³ Do końca 1909 r. wykonano ogółem ponad 13 000 zdjęć pomiarowych dla 1180 budowli zabytkowych zlokalizowanych w 244 miastach, z czego ponad 1600 fotografii obrazowało 101 obiektów rozmieszczonych w 21 miastach niemieckich poza terytorium Prus, zaś 816 przedstawiało 37 budowli w 7 miastach poza granicami Niemiec, m.in. w Atenach, Baalbek (Liban) i Stambule (R. Sachsse, *Photographie als Medium...*, s. 138).

²⁴ Kolekcja *Messbildanstalt* wykorzystywana była głównie w pierwszych tomach ukazującej się od 1926 r., wydawanej przez *Deutscher Kunstverlag*, serii „*Deutsche Lande – Deutsche Kunst*”.

Założony w Berlinie w 1885 r. *Königlich Preussische Messbildanstalt Berlin* był pierwszą fotogrametryczną organizacją świata i do 1912 r., także jedyną²⁵. Dzisiejszy punkt widzenia pozwala postrzegać osobę jego twórcy – Albrechta Meydenbauera nie tylko jako wynalazcę fotogrametrii i pioniera jej zastosowania w dokumentacji zabytków sztuki budowlanej. Nakazuje upatrywać w nim dalekowzrocznego protagonistę na polu zapewnienia dziedzictwa kulturowego, czego pośrednim świadectwem pozostają zachowane do czasów obecnych, niekiedy jedynie w fotogramach, podobizny pereł architektonicznych. Jakkolwiek obiekty przedstawione na gromadzonych w archiwalnym „Zbiorze Ikonograficznym” odbitkach szczęśliwie przetrwały do dziś, „zdjęte” kamerą Meydenbauera stanowią za sprawą swego wizerunku wyjątkowy, wczesny produkt szczególnego w dziejach fotografii architektonicznej zjawiska zwanego fotogrametrią.

Stan zachowania 67 fotografii przechowywanych w Archiwum wrocławskim jest dobry, pozytywy nie wykazują istotnych ubytków fizycznych. Kilkanaście odbitek wykazuje niewielkie uszkodzenia powłoki, poplamienia, zarysowania lub ubytki na krawędziach. Przy 31 fotografiach zachowane są pieczęcie proveniencyjne Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej, na 15 zaś – na stronie *recto* – wykazujące różny stopień wyrazistości pieczęcie tłoczone o treści *Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss*²⁶. Jakość techniczna zdjęć jest dostateczna, przy czym zdecydowana większość cechuje się wystarczającą ostrością i dokładnością przekazywanego obrazu. Utrwalone na żelatynowo-srebrowym papierze matowym fotografie z widocznymi niekiedy śladami kadrowania naklejone są na gruby papier kartonowy, usztywniający „obrazy”, co częściowo wyeliminowało z pewnością ewentualne uszkodzenia mechaniczne.

WYKAZ ODBITEK POZYTYWOWYCH (FOTOGRAMÓW)

1.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze katedry św. Jana Chrzciciela – nawa boczna północna, ok. 1895,
39 x 39 cm

²⁵ Albrecht Meydenbauer. *Baukunst...*, s. 9.

²⁶ Oba oznaczenia proveniencyjne jednocześnie zachowane są jedynie na 15 fotografiach.

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 739

2.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze katedry św. Jana Chrzyciela – nawa boczna północna, ok. 1895,
38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 740

3.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze katedry św. Jana Chrzyciela – nawa boczna północna z widokiem na kaplicę, ok. 1895, 39 x 39 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 741

4.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Doroty, ok. 1895, 39 x 39 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 762

5.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła św. Doroty z widokiem na ołtarz główny, 1893,
38 x 37 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 764

6.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Elżbiety widoczna od strony południowo-wschodniej,
ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 767

APWr., Zb. Ikon., sygn. 767

7.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Elżbiety widoczna od strony północno-wschodniej,
ok. 1895, 39 x 39 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 768

8.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Elżbiety widoczna od strony północno-wschodniej (bez prezbiterium), ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 769

9.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Elżbiety widoczna od strony północnej, ok. 1895, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 770

10.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Elżbiety widoczna od strony północno-zachodniej, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 771

11.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Elżbiety widoczna od strony południowo-zachodniej, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 772

12.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła św. Elżbiety (prezbiterium), ok. 1895, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 774

APWr., Zb. Ikon., sygn. 774

13.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła św. Elżbiety (stalle chóru), ok. 1895, 39 x 39 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 778

14.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła św. Elżbiety (rzeźba – Chrystus na Krzyżu pod łukiem triumfalnym), ok. 1895, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 781

15.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła gimnazjalnego św. Macieja Apostoła, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 815

16.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła gimnazjalnego św. Macieja Apostoła, ok. 1895, 39 x 40 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 816

17.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła gimnazjalnego św. Macieja Apostoła z widokiem na ołtarz główny, ambonę i ołtarz boczny, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 817

18.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła gimnazjalnego św. Macieja Apostoła z widokiem na ołtarz główny, ambonę i ołtarz boczny, ok. 1895, 39 x 39 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 818

19.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Portal kościoła św. Katarzyny, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 827

20.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Portal kościoła św. Katarzyny, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 828

21.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Fragment wnętrza kościoła św. Krzyża, 1893, 39 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 829

22.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła św. Marii Magdaleny, ok. 1895, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 853

23.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Portal kościoła św. Marii Magdaleny (portal romański pochodzący z dawnego kościoła św. Wincentego na Ołbinie), ok. 1895, 39 x 39 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 854

24.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła św. Marii Magdaleny z widokiem na ołtarz główny, 1895, 39 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 855

25.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła św. Marii Magdaleny z widokiem na organy, 1897, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 856

26.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Fragment wnętrza kościoła św. Marii Magdaleny, 1895, 38 x 37 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 857

27.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku, 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 907

28.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Bryła kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku widoczna od strony
Mostu Tumskiego, 1895, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 908

29.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku z widokiem na
ołtarz główny i ołtarze boczne, ok. 1895, 39 x 39 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 909

30.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Fragment wnętrza kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku,
ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 910

31.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku z widokiem na
organy, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 911

32.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku z widokiem na ambonę i organy, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 912

33.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku z widokiem na ambonę i organy, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 913

34.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze kościoła Najświętszej Maryi Panny na Piasku z widokiem na fragment prospektu organowego, ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens]

Sygn. Ik. 914

35.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wschodnia elewacja Ratusza oraz kamienice bloku śródrynkowego, z widokiem na przyległe stragany handlowe, ok. 1895, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 980

36.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wschodnia elewacja Ratusza z widokiem na przyległe stragany handlowe, 1893, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 981

37.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Ratusz – wejście do Głównej Kasy Miejskiej (Stadt-Haupt-Casse),
ok. 1895, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 986

38.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze Ratusza – miejsce pracy urzędników magistratu, ok. 1895,
39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 987

39.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze Ratusza – miejsce pracy urzędników magistratu, 1893, 39 x 38
cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 988

40.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze Ratusza - miejsce urzędowania nadburmistrza Georga Bendera,
1897, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 989

41.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Wnętrze Ratusza – sala konferencyjna, 1893, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 990

42.

*Wrocław (Breslau), pow. wrocławski*Wnętrze Ratusza – sala posiedzeń magistratu (I piętro), ok. 1895,
38 x 38 cmProw.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 991

43.

Wrocław (Breslau), pow. wrocławski

Rynek – kamienice pierzei zachodniej, ok. 1895, 38 x 37 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1009

44.

Brzeg (Brieg), pow. brzeski

Fragment dziedzińca Zamku Piastów Śląskich, ok. 1895, 38 x 37 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 35

45.

*Legnica (Liegnitz), pow. legnicki*Wnętrze kaplicy przy kościele św. Jana (mauzoleum Piastów legnicko-
-brzeskich), ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 248

46.

Legnica (Liegnitz), pow. legnicki

Wnętrze kaplicy przy kościele św. Jana (mauzoleum Piastów legnicko-brzeskich), ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 249

47.

Legnica (Liegnitz), pow. legnicki

Bryła kaplicy przy kościele św. Jana (mauzoleum Piastów legnicko-brzeskich), ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 250

48.

Legnica (Liegnitz), pow. legnicki

Sklepienie kopuły kaplicy przy kościele św. Jana (mauzoleum Piastów legnicko-brzeskich), ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 251

49.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Bryła kościoła katolickiego św. Jerzego, ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1125

50.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Bryła kościoła katolickiego św. Jerzego, ok. 1900, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1126

51.

*Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki*Fragment elewacji kościoła katolickiego św. Jerzego (prezbiterium),
ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1127

52.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Fragment elewacji kościoła katolickiego św. Jerzego, ok. 1900, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1128

53.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Prezbiterium kościoła katolickiego św. Jerzego, 1897, 38 x 37 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1135

54.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Fragment wnętrza kościoła katolickiego św. Jerzego, 1897, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]

2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1136

55.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Fragment wnętrza kościoła katolickiego św. Jerzego z widokiem na organy, 1897, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1137

56.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Wnętrze kościoła katolickiego św. Jerzego z widoczną amboną, 1897, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1138

57.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Fragment sklepienia kościoła katolickiego św. Jerzego, 1897, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1139

58.

Ziębice (Münsterberg), pow. ząbkowicki

Fragment wnętrza kościoła katolickiego św. Jerzego, 1897, 38 x 38 cm

Prow.: 1. Königliche Messbildanstalt Berlin – Ausschuss [piecz. tłoczona]
2. Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler Schlesiens [piecz.]

Sygn. Ik. 1140

59.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Bryła kościoła Mariackiego widoczna od strony północno-zachodniej, ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1090

60.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Bryła kościoła Mariackiego widoczna od strony północno-wschodniej,
ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1091

61.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Bryła kościoła Mariackiego widoczna od strony prezbiterium, ok. 1900,
38 x 37 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1092

62.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Bryła kościoła Mariackiego widoczna od strony północno-zachodniej
(bez wieży kościelnej), ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1093

63.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Portal zachodni kościoła Mariackiego, ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]

2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1094

64.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Portal zachodni kościoła Mariackiego, ok. 1900, 39 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1095

65.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Wnętrze kościoła Mariackiego (prezbiterium), ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1096

66.

Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki

Fragment wnętrza kościoła Mariackiego, ok. 1900, 38 x 38 cm

Prow.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1097

67.

*Zgorzelec (Görlitz), pow. zgorzelecki*Wnętrze kościoła Mariackiego (kruchta części zachodniej), ok. 1900,
38 x 38 cmProw.: 1. [Königliche Messbildanstalt Berlin]
2. [Archiv des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler
Schlesiens]

Sygn. Ik. 1098

BIBLIOGRAFIA

Albrecht Meydenbauer. Baukunst in historischen Fotografien, hrsg. von R. Meyer,
Leipzig 1985.*Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien über
die Tätigkeit vom 1. Januar 1900 bis 31. Dezember 1902 erstattet an die Provinzial-
Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler Schlesiens.*

- Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien über die Tätigkeit vom 1. Januar 1903 bis 31. Dezember 1904 erstattet an die Provinzial-Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler Schlesiens.*
- Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien über die Tätigkeit vom 1. Januar 1930 bis 31. Dezember 1931 erstattet an die Provinzial-Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler Niederschlesiens.*
- Grajewski G., *Hans Lutsch*, [w:] *Polski słownik biograficzny konserwatorów zabytków*, t. 4, Warszawa 2011, s. 79–81).
- Grajewski G., *Między sztuką, nauką a polityką. Ochrona zabytków na Dolnym Śląsku w czasach III Rzeszy*, Wrocław 2014, Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa [dostęp: 5.05.2021 r.], <https://www.dbc.wroc.pl/publication/33365>.
- Meydenbauer A., *Ein deutsches Denkmälerarchiv. Ein Abschlusswort zum zwanzigjährigen Bestehen der Königlichen Messbild-Anstalt in Berlin*, Berlin 1905.
- Nachrichten über die Provinzial-Commission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler der Provinz Schlesien und über die Tätigkeit des Provinzial-Konservators in den Jahren 1891 bis 31. März 1896.*
- Rosenblum N., *Historia fotografii światowej*, Bielsko-Biała 2005.
- Sachsse R., *Photographie als Medium der Architekturinterpretation. Studien zur Geschichte der deutschen Architekturphotographie im 20. Jahrhundert*, München – New York – London – Paris 1984.
- Wer ist's? Unsere Zeitgenossen. Zeitgenossenlexicon*, zsmgest. und hrsg. von Hermann A.L. Degener, 3. Ausg., Leipzig 1908.

BOŻENA KUMOR-GOMUŁKA

Królewski Pruski Instytut Fotogrametryczny w Berlinie („Königlich Preussische Messbildanstalt Berlin”) i ślady jego działalności w Zbiorze Ikonograficznym Archiwum Państwowego we Wrocławiu

STRESZCZENIE

Istotny fragment zawartości przechowywanego w Archiwum Państwowym we Wrocławiu „Zbioru Ikonograficznego (do 1945 r.)” stanowi – z uwagi na wytwórcę i charakter zdjęć – 67 odbitek pozytywowych, wytworzonych w ostatniej dekadzie XIX w. w ramach działalności *Königlich Preussische Messbildanstalt Berlin*. Założony w 1885 r. z inicjatywy inżyniera budowlanego i architekta Albrechta Meydenbauera Instytut Fotogrametryczny stanowił pierwszą w świecie placówkę zajmującą się fotogrametrią jako profesją, sankcjonując tym samym nową technikę fotografowania obiektów architektonicznych jako proces dokumentacyjny w ochronie zabytków. Zainicjowana przez Meydenbauera idea

stworzenia fotograficznego archiwum zabytków dla obszaru Prus (*Deutsches Denkmälerarchiv*) przewidywała tym samym zorganizowanie miejsca przechowywania dokumentacji zdjęciowej obiektów dziedzictwa kulturowego o wysokiej klasie artystycznej, możliwych do odtworzenia w przypadku ich zniszczenia. Właściwy materiał źródłowy dla wykonywanych zdalnie, bez konieczności bezpośredniego kontaktu z obiektem, obserwacji fotogrametrycznych, stanowić miały odpowiednio wykonane – przy użyciu specjalnych, wielkoformatowych aparatów wyposażonych w obiektywy pozbawione aberracji – zdjęcia pomiarowe, zwane fotogramami. Ustalony jako standardowy format negatywu o wymiarach 40 x 40 cm, najbardziej właściwy w świetle wymogów metrologicznych, zapewniał najwyższą możliwą rozpoznawalność detali obrazu, wysoką jego jakość i doskonałą ostrość. Pomocny w pracach inwentaryzacyjnych i konserwatorskich odpowiednio zinterpretowany materiał źródłowy w postaci fotogramów jako obrazów pomiarowych uwzględniał zarówno elewacje, bryły, jak i wnętrza i elementy architektoniczne budowli. Propagowaniu aktywności Instytutu Fotogrametrycznego w myśl założeń Meydenbauera sprzyjało utworzenie w 1891 r. właściwych dla obszaru Prus urzędów Konserwatorów Zabytków na szczeblu prowincji. Płaszczyznę współpracy Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej z Instytutem Fotogrametrycznym odnaleziono w szczególności na obszarze popularyzacji kwestii ochrony zabytków, realizowanej m.in. na drodze „kolportażu” fotogramów. Wytworzone w ramach działalności *Messbildanstalt*, w formie odbitek, fotografie zabytków śląskich w ujęciach fotogrametrycznych zasilają sukcesywnie zasoby Archiwum Konserwatora Zabytków Prowincji Śląskiej, skąd po II wojnie światowej, w postaci niewielkiego fragmentu fototeki konserwatorskiej, trafiły do Archiwum Państwowego we Wrocławiu.

SŁOWA KLUCZOWE: Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Królewski Pruski Instytut Fotogrametryczny w Berlinie, Staatliche Bildstelle Berlin, zbiory ikonograficzne, fotogrametria architektoniczna, ochrona zabytków

BOŻENA KUMOR-GOMUŁKA

Königlich Preussische Messbildanstalt Berlin and traces of its activity in Zbiór Ikonograficzny (Iconographic Collection) of the State Archive in Wrocław

SUMMARY

67 positive prints contained in “Zbiór Ikonograficzny (until 1945)” stored in the State Archive in Wrocław are an important part of the collection due to their author and nature of the photographs. The prints were produced

in the last decade of the 19th century at the *Königlich Preussische Messbildanstalt Berlin*. The Photogrammetric Institute, founded in 1885 on the initiative of the civil engineer and architect Albrecht Meydenbauer, was the world's first facility dedicated to professional photogrammetry, thus sanctioning the new technique of photographing architectural objects for documentation purposes of monument conservation. The initiative proposed by Meydenbauer, involving the creation of a photographic archive of monuments for the area of Prussia (*Deutsches Denkmälerarchiv*), envisaged a photographic documentation repository of cultural heritage objects of great artistic value, which could be reconstructed in the event of their destruction. Photographic images, known as photograms, taken with the use of special large-scale cameras equipped with aberration-free lenses, were adopted as source material for remote photogrammetric observations made without direct contact with the object. The standard format of a negative (40 x 40 cm), deemed as the most appropriate for metrological requirements, ensured the most accurate identification of image details, high quality and excellent sharpness. Source material in the form of photograms was appropriately analysed for measurement purposes, and was helpful in inventory and conservation works. Photograms were commonly used for façades, bodies, as well as interiors and architectural elements of buildings. The Photogrammetric Institute became much more active after the establishment in 1891 of provincial offices of Monument Conservators for Prussia. Cooperation between the Silesian Provincial Monument Conservator and the Photogrammetric Institute was especially close in the area of dissemination of information on the issue of monuments protection, including through the distribution of photograms. Photograms of Silesian monuments produced by the Messbildanstalt enriched the resources of the Silesian Province Monument Conservation Archives. After World War II, a small fragment of that collection was transferred to the State Archive in Wrocław.

KEYWORDS: State Archive in Wrocław, Royal Prussian Photogrammetric Institute in Berlin, Staatliche Bildstelle Berlin, iconographic collections, architectural photogrammetry, monument conservation